

УДК 81'322

Вікторія Завадська
Національний технічний університет
“Київський політехнічний інститут”

КОЛИ “ВІКНО” НЕ Є ВІКНОМ, АБО ЩЕ РАЗ ПРО СУЧАСНУ УКРАЇНСЬКУ ІТ-ТЕРМІНОЛОГІЮ

Розглядаються особливості перекладу термінів українською мовою, зокрема в ІТ-сфері, в галузі комп'ютерної термінології. Окреслено проблеми, пов'язані з мовою-посередницею та явищем калькування термінів, вказано причини появи термінів, що є нехарактерними для української літературної мови. Подано деякі рекомендації практичного характеру.

Ключові слова: переклад, термін, ІТ-термінологія, ІТ-переклад, стандартизація термінів.

Проблема стандартизації української ІТ-термінології є складною і неоднозначною з багатьох причин. У статті спробуємо окреслити деякі труднощі перекладу і впровадження ІТ-термінів, а також причини виникнення цих труднощів. Приводом для написання цієї статті стали особисті спостереження у сфері технічного перекладу, зокрема в галузі ІТ-технологій. Складнощі, які виникають під час перекладу й подальшого узгодження термінів між виконавцями (зазвичай в особі перекладачів комерційних фірм), замовниками (компаніями, що створюють і “продусують” продукт на українському ринку) та звичайними користувачами, які не хочуть змиритися з дивними, на їхню думку, українськими новотворами, часто гальмують процес формування саме українського (а не запозиченого іншомовного) термінологічного глосарію. І навіть чинні стандарти [ДСТУ 3966-2009] мало допомагають, коли у практичному застосуванні раптом відбувається бойкотування терміна користувачами продукту.

Утворення і впровадження терміна в загальнонауковий апарат – процес складний і неоднозначний, який проходить декілька стадій: первісне винайдення терміна науковцем або групою вчених чи творців продукту; співвіднесення його з явищем (де-

нотатом); первісне прийняття його галузевою науковою спільнотою; впровадження терміна на загальносвітовому рівні через представлення його в англomовних виданнях; поширення терміна в різних країнах світу шляхом перекладу його з англomовних джерел; нарешті, необов'язковий етап – поширення терміна в широкому вжитку за межами галузевої спільноти (як правило, через користувачів певного продукту або завдяки термінологічній омонімії – проникнення терміна в інші шари лексики, де він може набути інших значень, втративши своє первісне значення, або ж доповнитися новими семантичними відтінками).

Хочемо наголосити на етапі, коли термін перекладається англійською мовою й через неї поширюється в інших мовах. Англійська мова через свій міжнародний статус і найбільшу популярність порівняно з іншими мовами, стає своєрідною посередницею. Отже, дослівний переклад на English передбачає такий самий переклад на інші мови без втрати значення чи набуття нових. Наведемо кілька прикладів з різних галузей науки. На початку ХХ століття російський математик Марков винайшов явище, яке було названо “цепи Маркова” (рос.). У зарубіжних виданнях термін було перекладено як *Markov chain* (англ.), відповідно далі його перекладали вже з англійської *Markov-Ketten* (нім.), *Markov-keten* (голланд.), *cadena de Markov* (іспан.) тощо.

Отже, англійська мова перебрала на себе роль посередниці, якою довгий час була, скажімо, латина (нині вона залишається інтернаціональною мовою в галузі медицини та фармакології). Неанглomовний термін, з'являючись у певній науковій галузі, набуває міжнародного визнання через дослівний переклад або транслітерацію англійською мовою.

Дещо інакше цей процес відбувається у сфері ІТ-технологій, що почали бурхливо розвиватися лише у другій половині ХХ ст., відповідно, й термінологія даної сфери є новітньою, а процес її уніфікації та застосування ускладнюється багатьма факторами. По-перше, творцем комп'ютерної технології є не одна людина, а переважно колектив авторів. По-друге, ці технології здебільшого розробляються в англomовних країнах, отже, перві-

сне творення термінів відбувається англійською мовою. Потрете, користувачами цих термінів є не лише фахівці певної галузі, а й широкі кола нефахівців в усіх країнах світу. Це веде до того, що шлях популяризації терміна ускладнюється за принципом “скільки людей – стільки думок”, а процес його стандартизації стає залежним від так званої “популярності” того чи іншого варіанту назви. Так, компанія Microsoft Ukraine на сайті YouTube запропонувала список термінів для обговорення та голосування. Цікаво, що в подальшій практиці компанія вимагає від перекладачів застосування тих термінів, за які проголосувало найбільше відвідувачів, незалежно від семантичної відповідності терміна його суб’єкту.

Така ситуація часто призводить до нерозуміння природи виникнення деяких термінів, які на широкий загал сприймаються як нехарактерні для української мови, проте відтворюють зміст первісного терміна й за граматичними законами мають право на існування. Наведемо лише один із численних прикладів, який викликає багато суперечок. Термін *application*, що російською мовою був перекладений як ‘приложение’, в українській мові перекладається як ‘застосунок’ або ‘застосовання’. Цим терміном позначається середовище, в якому працюють комп’ютерні програми. Львівський мовознавець М. Гінзбург переконливо доводить право на існування саме цих словоформ, ґрунтуючись на семантичній відповідності слова дії (як недоконаного виду), події (як доконаного виду) або ж наслідку. *Application* – це програма для комп’ютера, що працює під управлінням операційної системи, отже, вона поєднує в собі суб’єкт і дію, які передані російським віддієслівним іменником ‘приложение’, а в українській мові процес (як дія), доконаний процес (подія) та його наслідок передаються трьома різними словами: двома дієсловами та похідним віддієслівним іменником, наведеним вище [Гінзбург 2004; Гінзбург 2008].

Проблеми виникають також через те, що в галузі ІТ-перекладів майже немає фахівців з технічною та лінгвістичною освітою. Оскільки “чистий” філолог не може якісно здійснити тер-

мінологічний переклад у певній сфері, компанії надають перевагу людям, що мають відповідну фахову освіту, проте не є професійними перекладачами.

І, нарешті, найголовніше: світ комп'ютерних технологій є світом віртуальним, отже, й більшість термінів цієї сфери має асоціативний характер, коли звичайне слово набуває іншого, "комп'ютерного", проте цілком зрозумілого на інтуїтивному рівні значення. Можливо, найпростішим і найпоширенішим прикладом є термін *вікно*, яке первісно позначає отвір у споруді для проникнення світла та вентиляції, проте в сучасних молодих людей це слово дедалі частіше викликає і комп'ютерні асоціації. І хоча з лінгвістичного погляду це слово увійшло до сфери ІТ як жаргонізм, сьогодні воно внормований термін, що застосовується в підручниках та спеціальній літературі. Отже, бачимо приклад не лише трансформації поняття, а й перехід слова з одного лексичного класу до іншого. Такий прийом термінотворення застосовується, вочевидь, для полегшення користування ІТ-вितворами: *процесор* – похідне від *процес*; *материнська плата* – перший елемент у словосполученні вжитий задля асоціативно-емотивного підйому – це те, без чого не може існувати комп'ютерна система, його основа; *меню* – вочевидь, перелік; *архітектура комп'ютера* – компонування, будова його складових; *ядро* – центральна частина операційної системи; *миша* – пристрій для перетворення механічних рухів користувача на рухи курсору на екрані і под.

Спростивши все розмаїття підходів, що застосовуються фахівцями, можна виділити два основні типи перекладу: *трансформаційний та денотативний* [Мирам : 44]. У другому випадку відбувається сприйняття повідомлення, формування образу й подальша інтерпретація його за допомогою мовних засобів – тобто передбачається більш вільне поводження із терміном, оскільки з'являється момент асоціативно-суб'єктивний, відповідність між словом та поняттям вибудовується за правилом непрямого, асоціативного зв'язку. Наведемо ще один приклад – з металургійної галузі, цікавий зворотною відповідністю слова та його значення. У традиційному розумінні слово *збагачення* має семантику приєднання, накопичення, поповнення, а в металургійній промисловос-

ті *збагаченням руди* називають методи розділення металів та мінералів, тобто йдеться якраз про вилучення чогось із загалу.

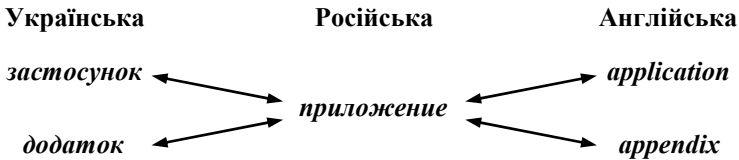
Трансформаційний метод перекладу базується на “перетворенні об’єктів і структур однієї мови на об’єкти і структури іншої мови за відповідними правилами” [Мирам : 44] на всіх мовних рівнях. Тобто йдеться про певну дослівність із добором відповідного контекстного варіанта. Цей підхід є більш прийнятним для перекладу технічних текстів загалом, але в ІТ-сфері постає нагальна проблема: у ІТ-перекладах, як правило, відсутній контекст. Здійснюється переклад рядків, а не тексту – така особливість цієї галузі. У такому випадку перекладач не розуміє, як саме йому перекласти багатозначне слово або ж яку граматичну форму обрати, наприклад, *select* може бути перекладене як ‘виберіть’, ‘вибір’ або ж ‘вibrати’ – залежно від контексту. Для перевірки правильності зробленого перекладачем вибору існує етап перевірки – контекстний перегляд, що є останнім у процесі перекладу. Рев’юер бачить усі рядки перекладу, але вже вставлені в інтерфейс, тобто в такому вигляді, як це побачить користувач на екрані, – тому може зробити висновок про хиби або навіть про довжину рядків, що часто мають бути коротшими (оскільки в англійському оригіналі слова зазвичай коротші). Так, англійське *OK* можна перекласти і як ‘гарзд’, і як ‘так’, і як ‘підтвердити’. Задля уникнення неоднозначності його зазвичай так і залишають неперекладеним.

І тут постає ще одна невідповідність між теорією та практикою перекладу: чи варто перекладати або замінити розширеними поняттями слова, які звучать у різних мовах однаково і є для однієї з них словами іншомовного походження? Один із головних постулатів теорії перекладу стверджує, що потрібно намагатися максимально замінювати іншомовні слова відповідниками мови перекладу. Проте важливим у перекладі термінів є власне призначення тексту: науковий обіг чи комерційний проект. У другому випадку, окрім традиційних глосаріїв та словникових установок, є ще вимоги замовника, а також особливості власне видавців/перекладачів продукції. Таким чином, перед перекла-

дачами постає проблема: чи можна той самий іншомовний термін, який в одному тексті має різні відтінки значень, перекладати не “дослівно”, а підмінити тим чи іншим варіантом його власного визначення. Наприклад, *тепи* перекладати як ‘група кнопок’ або ‘група прапорців у діалоговому вікні’, або просто залишити іншомовним відповідником ‘меню’, який буде охоплювати всі варіанти значень у тексті без уточнень.

Що ж до української ІТ-термінології, то вона часто калькує терміни, і не лише з англійської мови, а й з російської, яка в такому випадку стає мовою-посередницею. Яскравим прикладом є термін *check box*, дослівний переклад якого ‘коробка/шухлядка контролю’. У російській мові переклали цей термін як *флажок*, зорієнтований на денотат – межу, позначену прапорцями, за яку не можна заходити. Український відповідник цього поняття позначає термін *прапорець*, білоруський – *сцяжок*. Порівняймо з іншими мовами: у польській мові – це *pole wyboru*, у чеській – *zaškrťovací políčko*, у литовській – *žymės langėlis*, в італійській – *casella di controllo*, а в есперанто – *kontrolo skatolo*, що є найбільш показовим, адже штучні мови, як відомо, намагаються уникнути асоціативності. Отже, бачимо калькування українського терміна (як і багатьох інших) з російської мови, що в нашій ситуації двомовності може сприйматися неоднозначно. Проте факт залишається фактом: подібні скальковані з російської переклади вже увійшли в галузевий обіг і міцно вкоренилися.

Використання в перекладі мов-посередниць, зокрема російської, як посередниці в перекладі з англійської, може мати вельми негативні наслідки. Повернімося до терміна *application*, правильним українським перекладом якого, як було зазначено вище, є *застосунок* або *застосовання*. Цікаво, що раніше був поширений некоректний переклад цього терміна – *додаток*. Це типова помилка подвійного перекладу: термін *приложение* можна тлумачити англійською і як ‘application’, і як ‘appendix’. Якби в українських перекладачів не було звички перекладати через мову-посередницю, цієї прикрої помилки не виникло б. Таким чином, термін *приложение* є неоднозначним:

Ми окреслили основні проблеми ІТ-перекладу, які мають певні особливості порівняно з перекладом художнім. Слід очікувати, що з розвитком технологій (машинного та автоматизованого перекладу) ці відмінності будуть виразняватися. Це означає, що з накопиченням практичного досвіду, має бути створена і спеціальна теорія ІТ-перекладу. Сподіваємося, що висловлені міркування спонукатимуть до досліджень у зазначеному напрямку.

1. ДСТУ 3966-2009. – [Чинний від 2010-07-01]. – К., 2010. – (Національний стандарт України). 2. Гінзбург М. Д. Application, як це українською? / М. Д. Гінзбург // Інформаційно-керуючі системи на залізничному транспорті. – 2004. – № 3. – С. 81–84 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msu.kharkov.ua/tc/cons/applic.html#q16>. 3. Гінзбург М. Д. Синтаксичні конструкції у фахових текстах. Практичні висновки з рекомендацій мовознавців / М. Д. Гінзбург // Вісник: Проблеми української термінології. – Львів, 2008. – № 620. – С. 26–32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://msu.kharkov.ua/tc/zasady/syntax.html>. 4. Мирам Г. Э. Профессия: переводчик / Г. Э. Мирам. – К., 1999.

Рассматриваются особенности перевода терминов на украинский язык, акцентируется на различиях перевода в сфере компьютерной терминологии и других видов перевода. Также обозначены проблемы, связанные с языком-посредником, указаны причины появления терминов, не характерных для украинского литературного языка, и даны некоторые рекомендации практического характера.

Ключевые слова: перевод, термин, ІТ-термінологія, ІТ-переклад, стандартизація термінів.

Some features of terminology translation into Ukrainian are considered. The key point of the article is the difference between IT-terminology translation and other types of translation. Also problems related to use of intermediate translation language are outlined and origination of unnatural, not agreed with language standard, terms in Ukrainian is discussed. Some practical advices are formulated.

Keywords: translation, term, IT terminology, IT translation, standardization of terms.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2012